

УДК 316.443

COVID - 19 ПАНДЕМИЯСЫ КЕЗІНДЕГІ ФРИЛАНСЕРЛЕР ЕҢБЕК ТӘЖІРИБЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Ақанова Жансая Дабылқызы

zhansayadabylkyzy@gmail.com

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, әлеуметтану кафедрасының магистранты
Ғылыми жетекші – Б. Смағамбет

Мақала фрилансерлердің еңбек мінез-құлқы мен әлеуметтік мәртебесінің ерекшеліктеріне арналған. Икемді, автономды, тәуелсіз және тиімді жұмыс үшін айтарлықтай әлеуеті бар топ ретінде фрилансерлерді дамыту ерекше маңызға ие. Зерттеу объектісіне теориялық және әдіснамалық тәсілдер қазіргі Қазақстан қоғамының стратификациясын және COVID-19 пандемиясының кезеңіндегі әлеуметтік-экономикалық даму ерекшеліктерін ескереді. Мониторингтік зерттеулерінің бірегей деректеріне негізделе отырып, мақалада халықтың неғұрлым кең жіктерінің инновациялық еңбек практикасын меңгергендері талданады.

Түйін сөздер: фрилансер, қызмет көрсету нарығы, фриланс, еңбек тәжірибесі, еңбек нарығы, фрилансерлердің әлеуметтік мәртебесі, стандартты емес жұмыс, пандемия, COVID-19, экономикалық жағдай, тұрақсыздық.

Қазіргі таңда бүкіл әлемде коронавирустық пандемияның тез таралуы жағдайында жұмыспен қамтудың таңдаулы түрлерінің өзгеруі байқалады. «Стандартты» жұмыс орнын жоғалту немесе өзін - өзі сақтау мінез-құлқының рөлінің артуына байланысты бүгінде көптеген адамдар стандартты емес жұмыс түрлеріне-штаттан тыс және «қашықтан» жұмысқа көшті.

Covid - 19 вирусының пайда болуымен байланысты қазіргі ауыр жағдай әлемдік нарықтарға ауыр соққы. Көптеген компаниялар қазіргі экономикалық жағдайда қиындықтарға тап болды және жұмысты толығымен немесе уақытша тоқтатуға немесе қызметтің жаңа тәсілдерін іздеуге мәжбүр болды. Әр түрлі компаниялардың қызметкерлері ақша табудың әдеттегі әдістерінен айырылып, қазіргі проблемадан зардап шекті, сондықтан қазіргі уақытта қашықтан табыстың әртүрлі түрлерін дамыту мәселесі одан да өзекті болып отыр, алайда қазіргі жағдайда бұл қызмет түрін жүргізу кейбір қиындықтарды қамтиды. Қашықтан жұмыс істеуге байланысты мәселелердің бірі – фрилансинг сияқты бағытты дамыту. Қазіргі жағдай бүкіл әлемде штаттан тыс жұмыстардың айтарлықтай өсуіне әкеледі деген пікір бар, өйткені мұндай жұмыс әдістері өзін-өзі оқшаулау жағдайында өте қолайлы. Осылайша, соңғы уақытта инженерлер, кеңесшілер, оқытушылар және басқалар қашықтан жұмыс істейді. Жалпы, фрилансинг қазіргі уақытта кеңсе жұмысына тамаша балама.

Мысалы, дизайн саласын алайық. Қазір дизайнерлер барлық жерде қажет, бірақ пандемия кезінде біреуге көбірек қажет, ал біреуге қазір қажет емес. Қазір дизайнерлер жарнама және интернет-дизайн саласында сұранысқа ие, өйткені көптеген интернет-дүкендер пайда болды, қарапайым дүкендер жабық және клиенттерді тарту үшін иелері сайттың, топтың, жарнаманың және т.б. дизайнын оңай және тез жасай алатын дизайнерлерді қажет етеді. Осыған байланысты, кейбір фрилансерлердің клиенттері төмендейді.

Қашықтағы қызметкерлерді жалдайтын компаниялардың көпшілігінде (78,5%) да кем дегенде бір кеңсе бар. Бірақ әрбір бесінші қашықтағы компанияның штаб-пәтері жоқ. Қашықтан жұмыс тек АҚШ пен ағылшын тілді елдерде ғана емес, сонымен қатар қашықтан жұмыс аз таралған елдерде де таралады. Компанияларды қашықтан жұмыс істеуге кедергі келтіретін кедергілер қазірдің өзінде құлдырады. Адамдар Zoom, Google Hangouts, Slack және Microsoft Teams сияқты бірлескен қосымшаларға үйренеді. Бұл қосымшалар қашықтан жұмыс істеуді және қашықтықтан байланысуды айтарлықтай жеңілдетеді. Коронавирустың кесірінен көпшілігіміз қашықтан жұмыс істеуге мәжбүр болған кезде бұл қарқын қазір ғана артады. 2019 жылы WL-де қашықтан жұмыс істейтін 5 елдің қатарына мыналар кіреді: АҚШ, Ұлыбритания, Канада, Австралия және Германия. [1, 2]

Қазақстандық қоғамдағы жұмыс берушілер техникалық және ұйымдастырушылық мүмкіндіктердің болмауына байланысты мұндай ауысуды тез жүзеге асыруға дайын болмады.

Қазіргі еңбек нарығы қатаң белгіленген кестеге сәйкес мекеме штатында жұмыс істеуді білдіретін дәстүрлі жұмыспен қамтуға қарсы стандартты емес (икемді) жұмыспен қамту нысандарын дамыту сияқты жаңа трендтермен сипатталады. Стандартты емес жұмыс түрлеріне қашықтықтан жұмыс, «қашықтан басқару», штаттан тыс жұмыс жатады. Зерттеулерге сәйкес, бүгінгі таңда жұмыс істейтін халықтың жалпы массасындағы жұмыспен қамтудың дәстүрлі түрі 85-90% құрайды. Еңбек нарығының қалған сегменті стандартты емес жұмыспен қамтуға келеді. Пандемияға дейінгі еңбек нарығындағы дүрбелең кезінде көптеген жұмысшылар штаттан тыс немесе келісімшарттық жұмыстарды таңдады, өйткені олар икемділік пен әртүрлілікті таңдады. [3]

Жұмыспен қамтудың жаңа нысандарына көшу әлемнің көптеген елдерінде жаңа COVID-19 коронавирустық инфекциясының пандемиясынан туындаған өзін-өзі оқшаулау режимінің енгізілуіне және еңбек нарығының қазіргі экономикалық жағдайға тез жауап беруіне байланысты күшейе түсті. Халықаралық еңбек ұйымының бағалауы бойынша, COVID-19 пандемиясының салдарынан 2020 жылдың II тоқсанында бүкіл әлемде 400 миллион жұмыс орны жоғалды. Алайда, фрилансинг нарығындағы жағдай оптимизмге шабыттандырады. Бұл сегментте оң өзгерістер орын алды, жұмыс күшіне сұраныс артты. Штаттан тыс жұмыс орындарының саны 2020 жылдың сәуірінен маусымына дейін осы жылдың алғашқы үш айымен салыстырғанда 25% асты. [4, 5]

Пандемия кезінде фриланстың даму перспективаларын зерттеу мақсатында мақала авторы элеуметтанулық зерттеу жүргізді. Бастапқы элеуметтанулық ақпаратты жинау сауалнама әдісімен жүзеге асырылды. Зерттеу барысында 10 фрилансердан сұхбат алынды.

Нәтижелерді жынысы бойынша бөлу бірдей болды: ерлер — 50%, әйелдер — 50%. Жасы бойынша сұралғандар арасында жастар тобы басым: 16-дан 30 жасқа дейінгі адамдар 68% , 31 жастан асқан адамдар 32% құрайды.

Респонденттердің төрттен үш бөлігі (76%) елдегі қалыптасқан экономикалық жағдайды теріс бағалайды: 69% — шиеленісті, дағдарысты, 7% — апатты. Сауалнамаға қатысқан 10 адамның тек біреуі (19%) елдегі экономикалық жағдайды «қалыпты, тыныш» деп бағалады. Қалған респонденттер (5%) жауап беруге қиналды.

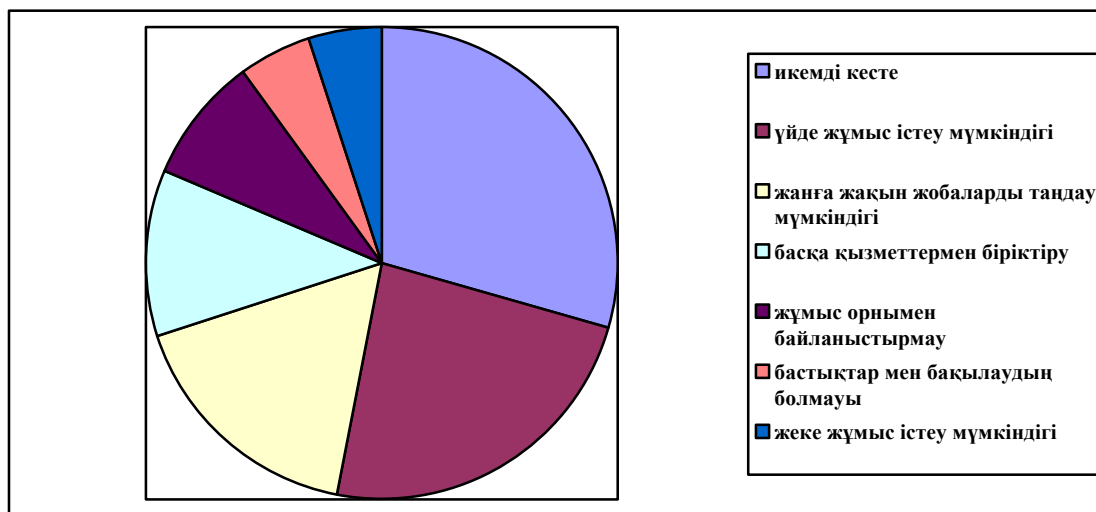
Респонденттердің төрттен бір бөлігі ғана қазіргі жағдайға оптимистік көзқараспен қарайды және жақын арада ол жақсаратын деп санайды. Сауалнамаға қатысқан фрилансерлердің айтарлықтай үлесі (41%) жақын арада елдегі экономикалық жағдай өзгеріссіз қалады деп санайды. Респонденттердің 1/3-тен сәл азы (31%) жағдай нашарлайды деп санайды.

Бұдан әрі респонденттерден жоғары білімі бар жоғары білікті мамандар (инженер, конструктор, технолог, дизайнер, заң кеңесшісі, экономист, менеджер және т.б.) үшін коммерциялық секторда жұмыс табудың қаншалықты қиын екенін бағалауды сұрадық. Респонденттердің 3/5-ке жуығы (59%) қазір еңбек нарығында бос жұмыс орындары бар деп санайды, бірақ жұмыс табу оңай емес. Респонденттердің 29% еңбек нарығында бос жұмыс орындары аз деп санайды және жақсы жұмыс табу (өте) қиын. Тек 9% нарық бос орындарға толы деп санайды, жұмыс табу оңай. «Карантиндік каникул» кезеңінде (2020 ж. наурыз-тамыз) көптеген адамдардың белсенді қызметі сақталғанын атап өткен жөн: фрилансерлердің 83% осы уақытта тапсырыс алды деп жауап берді.

Алайда, пандемия жағдайында сұралғандардың айтарлықтай үлесінде (41%) қызметтерге сұраныс төмендеді (28% — аздап; 13% — айтарлықтай/өте қатты). Респонденттердің 1/3 бөлігінде ол бұрынғы деңгейде қалды, ал шамамен 1/4 (27%) — тіпті өсті деп есептейді.

Фрилансерлер қызметінің экономикалық шарттары қызметтер үшін бағаларға әсер етті. Респонденттердің 30% жуығы қызметтердің құны төмендегенін атап өтті (21% - шамалы; 9% - айтарлықтай). Басым бөлігінде (42%) бағалар бұрынғы деңгейде қалды, ал кейбіреулерінде (28%) - жоғарылады (19% - аздап; 9% - айтарлықтай).

Экономикалық жағдайдың өзгеруі адамдарды өз жұмысының артықшылықтары мен кемшіліктерін түсінуге мәжбүр етеді. Респонденттер фриланстың негізгі артықшылықтарын мыналар деп атайды: икемді кесте (73,6%), үйде жұмыс істеу мүмкіндігі (58,8%), жанға жақын жобаларды таңдау мүмкіндігі (42,3%), басқа қызметпен біріктіру ыңғайлылығы (28%), жұмыс орнына байланыстырудың болмауы (21,4%), бастықтар мен бақылаудың болмауы (12,6%), жеке жұмыс істеу мүмкіндігі (12,6%) және т. б.



Сурет-1. Фриланстың негізгі артықшылықтары

Респонденттер фриланстың негізгі кемшіліктері тұрақсыздық (59,3%); төлем алмау қаупі (55%), жұмыс берушінің әлеуметтік кепілдіктерінің және әлеуметтік пакеттің болмауы (34,6%), әріптестермен қарым-қатынастың болмауы (20,9%), салыстырмалы түрде төмен табыс деңгейі (18,7%), расталған кірістердің болмауы (16,5%), өзін-өзі ұйымдастыру қажеттілігі (12,6%) және т. б. атады.

Сонымен, жоғарыда айтылғандардың негізінде біз әлемдік және елдік лоқдаундармен байланысты объективті факторлар фрилансерлердің қызметіне айтарлықтай қарама-қайшы әсер етті деп қорытынды жасай аламыз. Бір жағынан, қызмет көрсету нарығы сақталды, бірақ біршама тарылып, қызметтер құнының деңгейі төмендейді. Екінші жағынан, фрилансерлердің маңызды қажеттіліктері түрінде субъективті факторлар бар, олар осы жұмыс форматын таңдауға ықпал етеді. Сондықтан, пандемиядан кейін

фрилансинг нарығының даму перспективалары өте оптимистік деп айтуға болады, егер ол қысқаруды күтіп тұрса, онда ол салыстырмалы түрде көрінбейді.

Пандемия кезеңінде және ол аяқталғаннан кейін қоғамды трансформациялаудың жаңа кезеңінде еңбек нарығы салаларының осалдығын (кәсіпкерлік, қызметтер) ғана емес, сондай-ақ ұйым қызметкерлері еңбегінің сипатындағы өзгерістерді де (кеңседен тыс жұмыс тәжірибесі, икемді еңбек қатынастарына, табысты қаржылық траекторияларды дамытудың жаңа тәсілдерін іздеуге) көруге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. <https://usefyi.com/future-of-remote-work/>
2. VASILEVA-DIENES A., SCHMIDT V.A. CONCEPTUALISING CAPITALISM IN THE TWENTY-FIRST CENTURY: THE BRICS AND THE EUROPEAN PERIPHERY/CONTEMPORARY POLITICS. 2019 — № 25 — № 3 – стр. 255-275
3. Тощенко Ж. Т. Прекариат — новый социальный класс // Социологические исследования. 2015. № 6. С. 3-13.
4. <https://www.simpnlearn.com/growing-demand-for-freelance-work-article>
5. <https://www.cnbcr.com/2020/07/07/freelance-work-grows-amid-rapid-19-math-stats-game-hiring-in-demand.html>